

НОВА СТОРІНКА СЛОВЕСНИКА-ПЕДАГОГА

Олександра Сербенська

Волею обставин, а, можливо, волею моєї ласкавої Долі, десь на зламі тисячоліть я перейшла з кафедри стилістики і редагування, де працювала понад чверть століття, на кафедру радіомовлення і телебачення. Навчальний план, який поволі впроваджувався, передбачав доволі великий за обсягом мовознавчий курс “Культура усного мовлення”. Дисципліна, по суті, нова, не розповсюджена у навчальних закладах (читали її хіба що в театральних), літератури обмаль. Щоправда, чимало зроблено для вивчення фонетики, фонології української мови, були закладені міцні підвалини щодо збереження наших орфоепічних норм. Але це ще далеко не все, що стосується усного мовлення, дикційної та орфоепічної культури. Педагогічний досвід дає підставу стверджувати, що майбутні журналісти, текстотворці, повинні мати глибші основи розуміння сутності усного мовлення, бути спроможними пізнавати феноменальність цього явища, мати розвинуте відчуття сакральності мови; дбаючи про постійне вдосконалення своєї мовної особистості – а це вимога професії, – майбутній журналіст мусить мати чітке уявлення про роль мови у житті людини, народу, нації, держави.

Важливим є соціолінгвістичний аспект. Адже багатоміліардна державна політика на українських землях, окупованих завойовниками, які особливо лукаво і підступно діяли щодо української мови в недалекому минулому, аж ніяк не сприяла зміцненню її функціональної сили. Сферу вживання усного мовлення в суспільному та політичному житті звузили до мінімуму, українські усні тексти в епоху соцреалістичної велемовності не творили – до публічного виголошування допускали цензуровані писемні тексти, що доволі влучно охарактеризовано і потрактовано як чиновне белькотіння, покликане завадити правді.

Поступово тематика, пов’язана з природою усного мовлення, розширювалася, підготовлено спецкурси “Ефірне мовлення в контексті засад риторики”, “Усність у системі гуманістичних цінностей” та ін.

Важливо усвідомити: усне мовлення слід сприймати як “живу” субстанцію, породжену людським тілом, ознака усності – її звукова природа протиставлена графічній природі письма. Інтонаційні параметри – мелодика, тональність, темп мовлення, чіткість, виразність, логічні наголоси, паузи – усе це якимось чином характеризує співрозмовника, вказує на його інтерес до спілкування, його готовність до діалогу. Усність передбачає не лише вміння говорити, а й уміння слухати й чути, розкодовувати “мову мовчання”, оволодіти етикою розмовного простору, відчути, що усний текст – це лише важливий складник поведінкового тексту. Добре розвинуте усне мовлення, крім усього іншого, вимагає постійної активізації волі, інтелекту, тренування пам’яті, у якій повинна зберігатися велика кількість інформації з історії світової та національної культури; адже журналіст, як представник усномовної професії, публічний діяч, повсякчас повинен бути готовим до імпровізації на будь-яку тему.

Сьогодні посилилась увага до вивчення усного мовлення, дослідники в безперервних пошуках підстав для розмежування способів і засобів оформлення думки з метою розуміння самого себе і себе співрозмовником (Н. Бабич). Польський науковець Е. Бартмінський надзвичайно влучно зауважує, що повернення до усних форм комунікації зумовлене зростаючим переконанням у гуманістичній цінності усного мовлення, бо нічим не замінити його природного і глибокого зв'язку з індивідуальністю людини. Усне мовлення, більше від письма, є справжнім свідченням суспільної позиції, вразливості та ментальності людини.

Беручи до уваги складну ситуацію із утвердженням української мови як державної в Україні, мусимо до цього додати суттєве застереження соціолінгвістів, які підкреслюють, що якраз поширення усних форм національної мови, збереження її вібраційної сили, ритму, самобутності є одним із найважливіших показників самого життя цієї мови.

Ефективними і корисними для підвищення рівня загальної мовленнєвої культури студентів є п'яти–семихвилинні бесіди (незалежно від теми заняття) з приводу якогось одного мовного факту зі щоденної практики, яке заздалегідь пропонуємо для обговорення.

Подаю кілька орієнтовних питань.

З'ясуйте суть помилок у вислові. Запрошуються усі бажаючі.

У яких ситуаціях ненормативне в сучасній українській літературній мові слово бажаючі замінимо словами зацікавлені, небайдужі, охочі?

Що можете сказати з приводу вживання у певних сферах слів дітлахи, малюк?

Поясніть суть помилок у реченні: У залі, котра знаходиться на третьому поверсі, зібралось біля треста чоловік (виявіть чотири–п'ять помилок різного характеру).

Сучасна практика фіксує слова медія і медіа. Яка з форм продуктивна? Відповідь обґрунтуйте.

Які вислови більш самобутні для української мови, більш природні? Відповідь обґрунтуйте. Наших медій чи наших медіа, сучасними медіями чи сучасними медіа; у регіональних медіях чи у регіональних медіа?

Відчутна тенденція уникати у вживанні термін зйомка, замінюючи його словом знімання, фільмування. Прокоментуйте, беручи до уваги словотвірну здатність слова зйомка.

Що можна сказати з приводу вживання в сучасній мовній практиці слова розбиратися? Чи активізуємо близькі за значенням вислови?

Що можете сказати з приводу поширених в деяких колах висловів давайте підемо, давайте зробимо, давайте привітаємо, давайте поміркуємо?

Чи задовольняє вас з погляду словотвірної семантики термін благополучні/неблагополучні сім'ї?

Вітаючись, якому вислову надаєте перевагу добридень, добрий день, доброго дня? Відповідь обґрунтуйте. Серед освічених людей найбільш критично ставляться до вислову доброго дня. Чому?

Як видно з прикладів, не завжди йдеться лише про з'ясування нормативності/ненормативності вислову. Ставлю й дещо іншу мету: "розбудити", активізувати

суб'єктивний чинник, формувати таке складне, доволі невизначене поняття, як чуття мови. Приміром, обговорюючи останнє міні-завдання, обгрунтовую свій вибір (не нав'язуючи його нікому).

Чому надаю перевагу слову добридень?

Часовий вимір поняття день значно більший, ніж ранок, вечір. У різні часові відтинки дня можливі різні випадки (не завжди добрі і приємні); тому побажання доброго дня не завжди може бути доречним; в уснопоетичній творчості, діалектних записах нам не довелося натрапити на цей вислів. У народній пісні є слова: “А дівчина стала, добридень сказала, ще й до того козаченька серденьком назвала. А згадаймо в казках: Добридень, лисичко-сестричко! Добридень, вовчику-братуку! Щоправда, на сході України більш поширена форма здоров! здрастуй!; слово добридень є в мовленні Шевченка (див. двотомний Словник мови творів Тараса Шевченка), фігурує в поезії Л. Глібова: Добридень, кумо!” – Вовк гукає, як вітання подає його Російсько-український словник ділової мови В. Підмогильного, Є. Плужника (К., 1992, с. 86). А ранній Тичина пише:

Блакить мою душу обвіяла,
душа моя сонце намріяла,
душа причастилася кротості трав –
Добридень я світу сказав;

Формула вітання добридень була поширена серед української інтелігенції міжвоєнного часу; слово добридень має перевагу і як синтетична форма (злита), якими багата українська мова.

Педагогічні пошуки часто стають стимулом для написання наукових розвідок, переплітаються з прагненням глибше пізнати сам мовний факт, з'ясувати різні погляди на його суть, показати його значення для формування мовної особистості журналіста, його загальної освіченості.

Маю приємні нагороди і відзнаки, які мені дорогі, бо це насамперед добре слово людей, які схвалюють мою працю, визнають її корисність для навчання і виховання молоді, для утвердження Держави.

Це:

Дійсний член Наукового товариства імені Шевченка (1992 р.).

Академік АН ВШ України (1999 р.).

Відмінник освіти України (1999 р.).

Ювілейна медаль до відзначення 150-річчя від дня народження Івана Франка (2006 р.).

Заслужений професор Львівського національного університету імені Івана Франка (2008 р.).

Медаль 20 років відновлення Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові (2009 р.).

Почесний знак Міністерства освіти і науки України “За розвиток вищої освіти. Петро Могила” (2009 р.).

Орден княгині Ольги III ступеня (2011 р.).

Ювілейна медаль до відзначення 350-річчя Львівського національного університету імені Івана Франка (2011 р.).

Відзнака Львівського міського голови Нагрудний знак “Святого Юрія” (2011 р.).

Номінант Інформагенства “Медіа Стар” ТОП-100 (2012 р.).

Приємним, хоч і несподіваним, був для мене документ з рідного містечка, яким місцева влада надала мені статус почесного громадянина Золотого Поток (Бучацький район, Тернопільська обл.). Тут народилися, жили і працювали кілька поколінь мого великого роду Футуймів – Бурків – Сербенських, тут я народилася (1 березня 1929 р.), тут пройшли багаті на враження, спогади дитячі роки, тут до війни здобула початкову освіту. А далі – воєнна завірюха, більшовицький “рай”, націоналізація, руйнування всього звичного, трагедія роду – вмирають діти, 40-річний батько, його брат, 28-річна мамина сестра, арешти рідних, знайомих, фронти, голод, холод...

Моя роль у прославі свого милого подільського куточка мізерна, але, мабуть, до цього додалися добрі справи моїх предків. Мій прадід Михайло Футуйма був одним з активних організаторів спорудження місцевої церкви, а родич його дружини (Марії із Сербенських) дав на цю будову великі гроші. Батьків брат Стефан, закінчивши філософський факультет Львівського університету, міг працювати хіба що в приватній “Рідній школі” – гімназії в Яворові. До державної служби доступу не було. Батько Антін, мати Софія були активними просвітянами, організовували вистави, дитячі ранки, бібліотеку. Мамин брат Стефан Бурка був талановитим керівником церковного та учнівського хору. Та згадки про них та багатьох інших хіба по цвинтарях та дещо в парохіальних та патримоніальних книгах.

Свої сторінки заповнюватиму, поки стане кибети й хисту, дбаючи про утвердження української мови, збереження її своєрідності, працюючи над зміцненням молодих душ, виконуючи обов’язки педагога Львівського університету імені Івана Франка, науковця, громадянина України.

На кафедри панує навіть сувора вимога щодо наукових публікацій. Цю справу завідувач кафедри професор Лизанчук тримає під постійним контролем, отже, прагнемо не викликати гніву і не провокувати непередбачуваних наслідків. У колі моїх наукових інтересів – українська термінологія, екологія слова, лінгводидактика, культура української мови, франкознавство, публічне мовлення. Моїм здобутком є понад 250 наукових публікацій, серед них окремі видання – навчальні посібники, словники, монографії.

Вибрані публікації

Український язык для начинающих. 2-ге вид. / О. Сербенська, З. Терлак. – Львів, 1992. – 238 с.

Основи мовотворчості журналіста в інтерпретації Івана Франка : тексти лекцій / О. Сербенська. – Львів, 1993. – 111 с.

Словник-довідник з культури української мови / [Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак]. – Львів, 1996. – 368 с.

Вступ. Лексикологія : практикум з курсу “Українська мова в засобах масової інформації”. [для студ. ф-ту журналістики] / О. Сербенська. – Львів, 1998. – 52 с.

Український язык для начинающих. Українська мова для початківців : довідкове видання / О. Сербенська, З. Терлак. – 2-ге вид., доп. – Львів, 2000. – 262 с.

- Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей : наук.-популярне видання / О. Сербенська, М. Волошак. – К., 2001. – 206 с.
- Українська мова. Практикум : навч. посіб. для студ. гуманітарних спеціальностей вищих закладів освіти / [О. Сербенська, О. М. Пазяк, М. І. Фурдуй, Л. Ю. Шевченко]. – 2-ге вид. – К., 2001. – 384 с.
- Сербенська О. Практичний словничок нормативних висловів: Довідкове видання / О. Сербенська. – Львів, 2002. – 35 с.
- Сербенська О. Культура усного мовлення. Практикум. Навч. посібник / О. Сербенська. – Львів, 2003; – К., 2004. – 216 с.
- Екологія українського слова : практичний словничок-довідник / [упоряд. О. Сербенська]. – 2-ге випр. і доп. вид. – Львів, 2005. – 83 с.
- Мовний світ Івана Франка. Статті, роздуми, матеріали : монографія / О. Сербенська. – Львів, 2006. – 372 с.
- Словник-довідник з культури української мови [Авт. кол.: Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак]. – Львів, 2006. – 368 с.
- Франкові думки про мову / [упор. і автор вступного слова О. Сербенська]. – Львів, 2006. – 50 с.
- Основи телетворчості : практикум. Навчальне видання / О. Сербенська, В. Бабенко. – Львів, 2007. – 112 с.
- Словник паронімів української мови / О. Сербенська, Д. Гринчишин. – [2-ге вид. доп. і виправлене]. – К., 2008. – 320 с.
- Мистецтво спілкування / О. Сербенська // Етика поведінки та мовленнєвий етикет студента в академічному середовищі. – Львів, 2011. – С. 36–51.
- Антисуржик : навчальний посібник [за ред. О. Сербенської]. – Перше видання. – Львів, 1994; 2-ге вид., доп. і перероб. – Львів, 2011. – 258 с.
- Характерники. Наша вдячність, шана і любов : монографія / О. Сербенська. – Львів : В-во Львівського національного університету, 2011. – 124 с.